

ПОНЯТИЕТО ЗА ОРГАНИЗЪМ НА КАНТ КАТО ГРАНИЦА НА СМИСЪЛА

НИКИФОР АВРАМОВ

ДОКТОРАНТ КАТЕДРА „ИСТОРИЯ НА ФИЛОСОФИЯТА“

СУ „Св. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“ Е-MAIL: NSAVRAMOV@ABV.BG

АБСТРАКТ: *Kant's concept of organism as a limit of meaning.* Instead of following Kant's rhythm and presentation precisely, we aim, first of all, to focus on the definition of the organic, after which to expand on the concept considering the limits of human understanding, and therefore to mark it as an existential or quasi-existential problem. The second follows naturally from the first and is a question of developing a focus on the motive of interest. Our project isn't related to an exchange of concepts or to a critical attitude. Inversely, putting complete trust in the ideas presented by Kant, we use the same to indicate a problem left explicitly untouched, but otherwise present in the "*critique*".

KEY WORDS: Kant, organism, teleology, meaning, limit.

Класическо посочване към едно от философските начала на телеологическото мислене е изработеното от Аристотел понятие за „телос“ (или, според латинския превод, „*causa finalis*“). В телеологията „целесъобразността“, един от възможните български преводи на телос, говори за цел посредством познание за собствената природа на предмета. В този смисъл тя не е асоциативна, тъй като асоциацията позволява връзката на един предмет с друг без необходима прилика между двете и без присъствието на общ, вникващ в обектите под въпрос мотив. Асоциацията най-често се отнася към обстоятелствата на предмета и към конкретна ситуация със субективна стойност. Не без значение от обстоятелствата, на които той реагира и според които дори се изменя като образувание, телеологията винаги пита, в определен смисъл и донякъде, за вътрешното устройство на предмета. Ако вземем за пример твърдението „ябълката е направена за да нахрани червея“, то преди установяването на отношението „за да“ е необходимо да сме разкрили някакви характеристики на самата ябълка – например качествата на нейната тъкан.

Условията на питането са в разбирането на начина, по който предметът функционира, присъства, действа и се случва – начинът, по който е. Целта в телеологичен план, според установената форма на присъствие, се разделя на вътрешна и външна спрямо предмета – неговият телос като вътрешен или външен. Ще видим връзката между телеологическите, образно казано, зависимост и независимост, и разграничението между мъртва и жива природа с оглед на функционирането му по-нататък. Във всеки случай във философската традиция за целесъобразността на нещо започва да се пита и посредством основния въпрос „защо?“. Самият Аристотел предлага четири основни смисъла на питането спрямо понятието за причина: когато се пита за неща, необвързани с движение (такъв случай е математическото питане – примерът от „Физика“ тук е дефиницията за права линия); когато се пита за онова, въвело определено движение (например топка, удряща друга и предизвикваща нейното движение); когато се пита за смисъла на определено действие (смисълът на дръпването на една завеса, например, би могъл да бъде желанието да навлезе светлина в стаята); когато се пита за появата на нещата, акцентирайки върху тяхната материя. Векове по-късно Имануел Кант ще разкрие нови измерения на проблема, вече загатнати от нас, според собствено изработени от него категории. Разбирането му е изложено подробно в „Критика на способността за съждение“, която основно ще се използва в настоящия текст.

Анализирайки релевантните пасажии в „критиката“, започваме от най-общите положения. Тъй като често кантовите занимания акцентират върху границите на разбирането, използваме подобен мотив като начало. Относно границите на човешкото знание, в началото на телеологичното изложение от шестдесет и първи параграф е експонирана липсата на представа за завършено телеологично единство в природата. С други думи, макар да притежаваме някаква яснота относно онова, намиращо се в границите на погледа ни – конкретни обекти и миниатюрни пейзажи – не откриваме телеологична картина на цялата природа. Също става ясно, че дейността на разсъдъка позволява упражняването на човешката способност за откриване на целесъобразност в обектите. В разглеждането на въпроса понятието за разсъдъчна способност е основно. Последното не означава по необходимост, че целесъобразност бива

единствено приписвана на нещата според субективно-интенционални цели (това се отнася предимно до измеренията на „човешкия свят“, където генезисът и смъртта на предмета в телеологичен план могат да бъдат проследени до ползата на самия човек). Целите в нас, като субективна способност за организация на предмети, могат да свидетелстват за връзки между собствените ни понятия, но се различават от онова, имано предвид под телеология в природния план. Ако се занимаем допълнително с изложението ще открием, че в плана на природата съществуват две „незнания“ – за началата на движението по механична линия и за смисълът на органичното, последното особено занимаващо Кант във формулировката му за „целесъобразността без цел“. В тези два смисъла природата е телеологично няма. Това означава, че при нея един анализ не би могъл да разкрие цел без да я предположи предварително, като предпоставка на изследването.

Към последно казаното е възможно да се добави следното: за да се установи цел, тя трябва да бъде търсена (но не предзададена в изследването) в особено присъствие на разумност, на разумно функциониране и случване. Четейки изложението се разбира също, че едно нещо може да бъде цел на природата ако е „само на себе си причина и действие“. Кант захваща проблема през примера за дървото, което е, като сложно образуване, единство на съставлящи го елементи. Тъй като всеки един от тях е неизбежно обвързан с другите в само-организацията на това единство, тук срещаме особеното понятие за организъм. Според „критиката“ едно сложно образуване се нарича организъм когато единството на неговите части доминира над независимостта на частите, самите части функциониращи като органи една спрямо друга в общо тяло. Ще поясним, извеждайки за пример функциониращо тяло, което, обратно, не е организъм. В механизми, като този на часовника, никоя една от частите не съществува „чрез“ и „за“ друга част. Часовникът не може да произвежда сам себе си; загубата на една негова част не би могла да въздейства на другите посредством даденостите на тяхната природа. В организма, поради специфичното отношение на частите към цялото, подобна загуба би устроила органите така, че, например, да компенсират тази загуба в цялостта на организма или да пресъздадат изгубената част. С представеното определение Кант не защитава тезата, че организмът е вечен и

неразрушим, а единствено че неговото вътрешно устройство предполага свръзката на частите му една с друга, заложбата им да функционират заедно. С оглед на това, противно на механизмите, той се характеризира с присъствието на вътрешно формираща го сила; нещо, отразено в споменатите базови термини „чрез“ и „за“. Вътрешното устройство под въпрос позволява да се мисли природната цел в организма като, според кантианската терминология, конститутивно понятие на разсъдъка. Тъй като единството отваря път към разбирането на една част през друга, а следователно и разумното схващане на движението на частите една спрямо друга, казаното ни отнася към конститутивния аспект на разбирането. Тук полето на субективните човешки цели е в изключителна близост до природните органични образувания. Привидното сближаване обаче води отново, както ще видим, до различаването между двете плоскости. Образоването на понятието за организъм не е кулминацията на тяхното сливане, а отбелязването на положение отвъд характерните за двете призма измерения; така всеки нов въведен мотив затвърждава отново познатото различие.

В „Диалектика на телеологическата способност за съждение“ е изложена друга двойка, наподобяваща различието между двете споменати „причини“: „*nexus effectivus - nexus finalis*“. Обобщавайки накратко, според първата движението е обяснимо единствено през механични закони (отнася се, следователно до механичните причина и следствие), докато втората гласи, че първата теза не би могла да важи всеобщо за всички разглеждани феномени, тъй като някои от тях, и по-скоро техни аспекти, изискват друг вид обяснение. При втората се интересуваме от субективно-интенционалното предназначение, обикновено свързано с материалното производство на предмети от човека, където то намира своята завършеност. В „*technica intentionalis*“ и „*technica naturalis*“ са разделени, най-общо, разумната интенционалност, отнасяща се и до свободната воля като морално-практически момент, от механичното като технически-практически момент. Формулираното утвърждава разграничението на полюсите, между които органичното може да бъде открито. Доближаванията и схизмите на обособените понятия за природна дейност (в механичен план) и човешка дейност (в плана на интенцията) ни водят към изчистеното изказване на това, какво

представлява специфично организма. Когато го въведем като проблем на кантовата философия, съпоставяйки го с други собствени за нея понятия, въпросът за природната цел се оказва в интересно положение.

Вече знаем, че организмът не се вписва към нито една от двете споменати до сега плоскости защото притежава собствена характеристика, намираща се извън границите на образуванията по тях понятия. В изложението също е загатнат мотивът, че организмът не притежава ясен произход, макар собствено ние да сме склонни да питаме за неговия произход. Смесът на този въпрос трябва да се изясни, тъй като самият термин „*произход*” притежава разнообразие от значения. Имаме предвид, с което затваряме кръга, споменатата в началото на настоящия текст „*целесъобразност без цел*”. Очевидно съобразността на нещото с целта предполага съществуването на цел, установено или поне предпоставено и очаквано. Тук обаче говорехме за цел единствено в контекста на органичните части, работещи „*чрез*” и „*за*” другите части. С други думи целта е в самото това функциониране на организма, но и не там, ако нейното понятие изисква едно нещо да бъде отнесено към друго, тоест да бъде свързано с външното. Както например когато се казва „*лъжицата съществува за да се храни човек*”, където се установява връзка между лъжицата, ръката, човешката уста и т.н. В този смисъл, когато въпросът за целта бива поставен като „*за какво свидетелства присъствието (или функционирането) на обекта*”, откриваме неспособността си да отговорим и следователно границите на собствените си способности. Дори да посочим функционирането като цел на организма, срещаме отново една смислова граница и крайна точка на говоренето. Нашият анализ се стремеше към посочването на този момент на „*границите на смисъла*” като проблем, занимаващ съвременното и модерността, скрит в иначе систематично подредената и хуманистична философия на Кант. Става въпрос за граница на смисъла, отворена от безграничността на питането.

БИБЛИОГРАФИЯ

- Аристотел. (2012). *Физика*, Захарий Стоянов, София.
- Кант, И. (1993). *Критика на способността за съждение*, БАН, София.